

NÖVEKVŐ VÁROSOK – NYOMOR VS. FEJLŐDÉS?*

Keserű Dávid
okleveles politológus
IDResearch Kft.
keseru@idresearch.hu

Az urbanizáció globális kihívása

Az első ipari forradalom következtében indult, majd a második világháborút követően felgyorsult urbanizációs folyamatok napjainkig tartanak, csupán a helyszín és a térség változott. Kezdetben Nyugat-Európa agrárnépessége szállingózott a városok irányába, ezáltal indultak fejlődésnek a települések és jöttek létre az akkori nagy városközpontok Anglia, Wales, Németalföld, valamint Északnyugat-Franciaország területén. Néhány évtized elteltével az ipari forradalom és képződményei, köztük a városodás, illetve a városiasodás megjelent Észak-Amerikában, Japánban és Közép-Európában is, melynek eredményeként városok százai nőttek ki a semmiből, és biztosítottak lakhelyet, munkát, valamint különféle szolgáltatásokat a kialakuló munkás- és polgári kereskedő réteg számára. A 19-20. század fordulóján, a modern kor küszöbén a városokra, sőt már-már metropoliszokra

épülő új életmód megváltoztatta az emberek életfeltételeit, és végleg eldőlt, hogy a jövőben a vidékkel szemben a városoké lesz a főszerep. Sőt, az emberiség jelentős fordulóponthoz érkezett, ugyanis 2005-ben a világon 3,18 milliárd ember, tehát a Föld akkori népességének közel fele, 2008-ra ellenben már bolygónk populációjának döntő hányada városokban élt.¹ (Rakonczi, 2008: 30) Az ENSZ előrejelzései még tovább mennek, melyek szerint a világ urbanizációs rátája tovább emelkedik a jövőben, ezáltal 2030-ra eléri az 59,7%-ot, 2050-re pedig a 69,6%-ot. A demográfiai növekedés szintén a városokban zajlott le és a jövőben is ott fog megtörténni.²

E trendek változtak meg a 20. században a második világháborút követően, de leginkább az 1970-es évektől felgyorsult globalizálódó időszakban, amikor is a városfejlődés új térségekbe, történetesen Ázsiába, Afrikába és Latin-Amerikába, azaz akkori kifeje-

* *A tanulmány egy korábbi változata megjelent: Tarrósy István (szerk.) (2010): Fenntartható Afrika. Pécs, Publikon Kiadó. 55-74. o.*

zessel élve a harmadik világ területeire tette be a lábát. Ennek következtében a fejlődő országok települései az 1950-es évektől kezdve napjainkig tartó folyamatos és gyors növekedésnek indultak. Az urbanizáció az említett régiókban különbözőképpen játszódik le, azonban közös ismertetőjegy, hogy sokáig úgy tartották, a városi népesség növekedése a társadalmi fejlődéssel egyenértékű, illetve gazdasági jólétet teremt. Főként a fejlődő országok esetében azonban kénytelenek voltunk rádöbenni, hogy ezen államokban végbemenő urbanizációt korántsem nevezhetjük megszo- kott folyamatnak. Ez főleg Latin-Amerika kapcsán érzékelhető, hiszen itt már javarészt végbementek azok a demográfiai átalakulások – közel 80%-os a városi népesség aránya –, amelyek korábban Európában és Észak-Amerikában következtek be. A földrész metropoliszainak növekedési üteme jelentős mértékben lelassult, mivel a túlnépesséssel és a latin szappanoperákban is látható óriási szegény-gazdag különbségek feszültségeivel korábban szembesültek az emberek, ezért sokkal vonzóbbá váltak a kisebb városok.

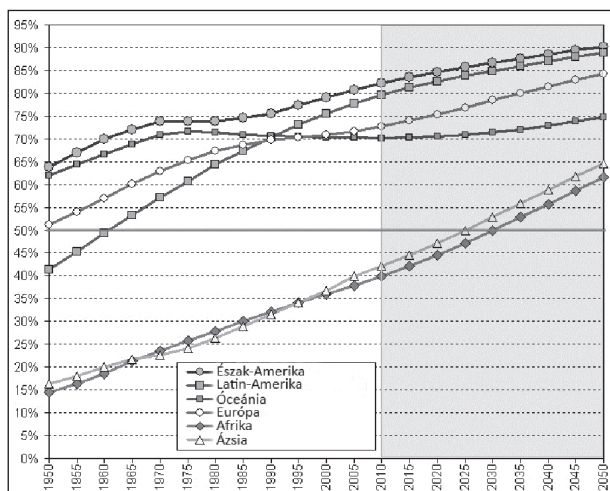
Az urbanizációhoz számos negatív tényező is párosul, többek között az ivóvízellátás és csatornázás kérdése a metropoliszokban, a városi mélyszegény réteg kialakulása, a sok helyütt mérhetetlen nyomor, valamint a szlömök létrejötte, a hulladékkezelés, és -szállítás megoldatlansága, illetve mindezek hatásaként a különböző fertőző betegségek megjelenése és rohamos terjedése. A demográfiai változások eredményeként a fejlődő országok városi népessége 1920 és 1985 között tízszeresére emelkedett, azaz elérte az egymilliárd főt, 2006-ra pedig közelített a 2,4 milliárdhoz. (Rakonczai, 2008: 30) Ezek a folyamatok még közel sem zárultak le, hiszen jelenleg is növekszik a metropoliszok vagy inkább megapoliszok⁴, illetve ezzel párhuzamosan a kisebb-nagyobb városok népessége, ugyanis nem szabad elfeledkeznünk azon tényről, hogy a Föld városokban élő lakosságának még mindig több mint fele 500 ezer főnél kevesebb lélekszámú településen lakik. (Lee, 2006: 28) Maga a városfejlődés önmagában nem lenne probléma, azonban a városodás egyik „melléktermékeként” megjelent nincstelenség és éhe-

1. táblázat: A városi lakosság régióként, 1950 és 2010 közötti előrejelzés alapján (millió lakos)

Régió	1950	1970	1990	2000	2010
Afrika	33	85	203	294	408
Ázsia	234	485	1011	1363	1755
Közép- és Dél-Amerika	70	163	315	394	474
Európa	277	411	509	522	529
Észak-Amerika	110	171	214	249	284
Óceánia	8	14	19	22	25
A Föld összesen	732	1329	2271	2845	3475

Forrás: ENSZ és Worldwatch Institute

*Az egyes oszlopok összeadása a kerekítés miatt nem adja ki a végösszeget

1. ábra: A városi lakosság aránya egyes térségekben, a teljes népesség százalékos eloszlásában.

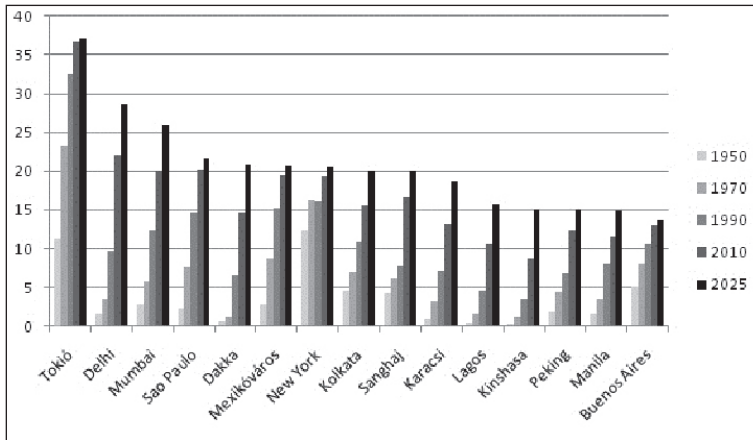
Forrás: ENSZ

zés egyenes arányban, sőt helyenként nagyobb ütemben emelkedik a populáció növekedésénél.

A Világbank becslése szerint bolygónk lakosságának mintegy 20%-a, tehát közel 1,4 milliárd ember él naponta kevesebb mint 1,25 dollárból és további 1,6 milliárd pedig kevesebb mint 2,5 dollárból. Ezen tényt csak tetézi, hogy a legszegényebb országok városi populációjának háromnegyede katasztrofális állapotok között él: nélküli a tiszta ivóvizet, a csatornázást, a szemet megfelelő módon történő elszállítását és sok esetben az egészséges fejlődéshez szükséges élelmiszer mennyiséget. Tulajdonképpen minden harmadik városlakó szűkölködik, viskókban vagy illegális „lakótelepen” húzza meg magát, esetleg gettóban lakik. A hivatalos adatok szerint is több mint 900 millió ember nyomornegyedlakó. Emellett a szegény országok népessége oly mértékben növekszik, hogy 2050-re e térségek lakossága több mint duplájára, azaz 1,7 milliárd főre fog emelkedni. Amíg

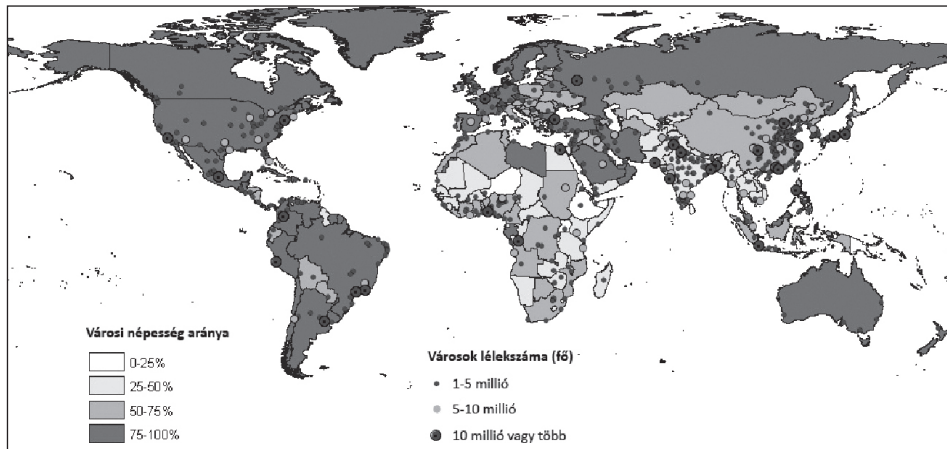
a gazdaságilag fejlett, nyugati államok népessége stagnálni vagy csökkeni fog, addig a nincstelen országoké, történetesen Burkina Faso, Bissau-Guinea, Burundi, Csád, Kongó, Libéria, Mali, Niger, és Uganda lakossága a háromszorosára nő. (László, 2009: 50)

A gazdagok és szegények közötti szakadék folyamatos mélyülése a társadalmi fenntarthatatlanság egyik tényezője. A nélkülözés hatékonyan megoldható kérdés lenne, ha a javak elosztása, a mezőgazdaság és a kereskedelem igazságosabbá, méltányosabbá válna. A gondokat csak súlyosítja a metropoliszok megállíthatatlan és feltartóztathatatlan növekedése, melynek következtében 2007-re a milliós városok száma elérte a 157-et⁵, továbbá 2012-re 27 olyan település alakult ki, melynek lélekszáma (agglomerációval) meghaladj a tízmillió főt, ebből 20 város a fejlődő országok valamelyikében található. A városközpontok ilyen mértékű bővülése csak tovább gerjeszti a feszültséget a társadalom egyes csoportjai

2. ábra: A Föld 15 legnagyobb városi agglomerációjának előrejelzése 2025-re (millió fő) a korábbi évekhez viszonyítva.

Forrás: ENSZ előrejelzés alapján saját szerkesztés

3. ábra: A városi agglomerációk 2025-ben. Forrás: ENSZ⁶

között, illetve növeli a szegény rétegek számát, ezáltal több és több problémát, valamint fejtörést okoz a kormányzatoknak. Hiszen néhány év, évtized leforgása alatt a városi infrastruktúra, a szolgáltatások színvonala és a szociális ellátórendszer képtelen alkalmazkodni, továbbá lépést tartani az ilyen dinamikusan fejlődő és növekvő lakossággal, a megváltozott igényekkel.

„A fenntarthatóság felé igyekvő város egyértelműen javítja a közegészségügyet, az emberek jóllétét, fejleszti a különböző infrastruktúrákat, csökkenti a környezetre gyakorolt káros kibocsátásait, illetve egyre hatékonyabban használja fel az energiát és újrahasznosítja a hulladékot.”

Természetesen sokan igyekeznek megoldást találni a gondokra, ugyanis a nemzetközi szereplők és a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) fokozatosan felismerték a városi szegénység jelentőségét és az urbanizációs folyamatokkal kapcsolatos problémákat. A Világbank és az ENSZ Emberi Települések Központja (ENSZ-HABITAT) 1999-ben létrehozta a Városok Szövetségét a nyomornegyedek és a szlömök megújításának érdekében. Ezt követően 2001-ben az ENSZ-HABITAT teljes értékű ENSZ-programmá vált, majd 2003-ra sikerült elérni, hogy a nemzetközi közösség megegyezzen egy, a nyomornegyedekre vonatkozó közös definíció kialakításában, 2004-ben pedig megalakult az Egyesült Városok és

Önkormányzatok elnevezésű szerveződés, melynek révén a korábbi versengésekkel szemben a helyi hatóságok egysegesen tudnak fellépni. Az előzőekben megemlített kezdeményezések fontosak ugyan, de a változás üteme még mindig borzasztóan lassú. A 2000-ben elfogadott és 189 ország által aláírt ENSZ Millenniumi Fejlesztési Célok (MDG-k) egyike konkrétan a városi szegénységre koncentrál, történetesen zászlajára tűzte, hogy 2020-ra 100 millió települő életkörülményein kell javítani. A célok megvalósulása kétséges, de ha mégis sikerülne, akkor is csak a viskó-lakók 10%-át érintenék a változások, tehát további 900 millió ember ugyanolyan kockázatos körülmények között élne, mint azelőtt. Ezt tetőzi, hogy 2020-ra a fejlődő országok városi lakossága még egymilliárd fővel növekszik, amivel párhuzamosan emelkedik a nyomornegyedekben élők számaránya is. (Perlman – Sheehan, 2006: 228-229; Urban World, 2010) E célkitűzés egyébként mintegy 830 milliárd dolláros terhet ró az ENSZ-tagállamokra 2020-ig. A ráfordítás elindíthatja a szegényeket a fenntarthatóbb és magasabb életszínvonal felé, de csak akkor, ha az adományozó szervezetek és az egyes kormányzati politikák hozzáértő módon helyezik el a fejlesztési összegeket. Eddig javarészt a falusi szegénység enyhítésére fordították a pénzeket, mondván, hogy a városi nyomor csak átmeneti állapot azok számára, akik a nagyobb településekbe költöznek. Ebből is látszik, hogy az anyagi forrás önmagában nem elég, a tervek eléréséhez pedig sokszor lassú és egyetlen a fejlődés. Az elkötelezettség és a helyes ráfordítás adhatnának

kellő löketet a célok teljesítéséhez, különösen a gazdasági világválsággal szemben, amely több elem megakadásával fenyeget a jövőben. (Renner, 2010: 173)

Az ENSZ előrejelzései alapján a jövőben bolygónk népességének növekedése javarészt az urbanizált térségekben fog lejátszódni, ráadásul a kis- és közepes jövedelmű országokban. A vizsgálatok szerint 2030-ra az ázsiai és afrikai városlakók száma a duplájára emelkedik, ezáltal eléri a 3,4 milliárdos értéket. A leírtakból arra következtethetünk, hogy az urbanizáció jelensége és a metropoliszok aktuális helyzete a fenntartható fejlődés szempontjából gátló tényezőként hatnak, hiszen a nyomornegyedekben élők száma rohamosan növekszik, a városi ipar pedig szennyezi a környezetet, legfőképpen a környező élővilágot, a vizet és a levegőt. Mégis elmondhatjuk, hogy a városok ökohatékony keretet is adhatnak, jobb gazdasági lehetőségeket és életvitelt jelenthetnek, még a szegényebbek számára is. Nem feledkezhetünk meg a városodás pozitív eshetőségeiről tehát, történetesen az emberek – bizonyos tényezők együtthatójaként – úgy alakíthatják lakhelyüket, hogy az összhangban legyen a természettel. A városok lehetőséget biztosíthatnak a víz újrahasznosítására és a rendszerbe történő visszaforgatására, valamint energiahatékony mechanizmusokat alkalmazhatnak, a metropoliszok pedig megreformálhatják a sok esetben pazarló fogyasztási szokásaikat. A fenntarthatóság felé igyekvő város egyértelműen javítja a közegészségügyet, az emberek jóllétét, fejleszti a különböző infrastruktúrákat, csökkenti

a környezetre gyakorolt káros kibocsátásait, illetve egyre hatékonyabban használja fel az energiát és újrahasznosítja a hulladékot. (Lee, 2006: 23–26)

Afrikai helyzetkép

Az előzőekben vázolt problémák és tendenciák – legyenek azok becslések vagy valós, már bekövetkezett események – jelentős része a fekete kontinensre vonatkozik. Több helyütt már szóba került a földrész, illetve a régió néhány országa, azonban feltétlenül meg kell néznünk közelebbről az afrikai urbanizáció helyzetét. Afrikában több mint 350 millió személy – a kontinens népességének közel 40%-a – lakik városokban és abszolút lakosságszámban kalkulálva példa nélküli a növekedés aránya.⁷ A városi lakosság ilyen mértékű emelkedését a városba történő betelepülés és a szaporodás együttese okozza, hiába próbálják a politikusok a beáramlás szerepére helyezni a hangsúlyt, a tények azt mutatják, hogy a természetes szaporodás járul hozzá a növekedés több mint feléhez. Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a döntéshozók érvelését, hiszen a földművelési munkák csökkenése, a vidéki szegénység mélyülése és az aktuális helyi konfliktusok, illetve háborúk egyaránt a városokba kényszerítik az embereket. Kai N. Lee, a Massachusetts-i Williams Egyetem környezettudomány professzora szerint a legtöbb afrikai város *„térbeli és gazdasági struktúrája azokat a döntéseket tükrözi, amelyeket az európaiak a gyarmatosítás korában hoztak.”* Továbbá megjegyzi, hogy a feketék lakta kerületekben *„nem sok figyelmet fordítottak az infrastruktúrára, az ivóvízre, a csator-*

Teleszemetelt patak Dar es Salaamban. Fotó: Kalmár Lajos

názásra, az utakra, a közlekedésre vagy az energiaellátásra. A szegénynegyedekben az infrastruktúra hiánya, majd a városok gyors növekedése következtében rengeteg viskólakó él a betegségek és a környezeti károk (például árvíz) erősen kockázatos körülményei között.” (Lee, 2006: 28–29) Ennek következtében környezeti és társadalmi szempontból egyaránt borzasztó képet kapunk: az afrikai nagyvárosok – például Lagos, Nairobi, Addisz-Abeba, Kinshasa – lakosságának jelentős hányada nem jut tiszta, vezetékes ivóvízhez és megfelelő, higiénikus illemhelyhez. A kontinens viszonylatában fejlettebb egyiptomi metropolisz, Alexandria sincs jobb helyzetben, hiszen az egymillió főre tervezett csatornarendszert napjainkban több mint négy millióan használják. Anyagi források híján a hulladék elszállítását

és a csatornázási gondokat nem tudják megoldani, így a túltelítettség okán a szennyvíz időnként előnt egy-egy városrészt. (Rakonczai, 2008: 31–32)

A városi szegénység széleskörű elterjedése jellemző a legtöbb afrikai országra, és elmondhatjuk, hogy a kontinens egyes térségeiben a városi népesség kétharmada illegális lakónegyedekben él. Ezek az emberek számos kockázatnak vannak kitéve. Egyrészt gyakran kizsákmányolják őket és irreálisan magas laktórt fizettetnek velük a kunyhójukért, másrészt a negyedek sok esetben áradásveszélynek vannak kitéve, hiszen az agglomerációs területek olcsóbb árterekre építkeztek, illetve magas a környezetszennyezés aránya és megoldatlan az alapvető vízellátás. Mindezek mellett a klímaváltozás kockázataitól is szenvednek, ugyanis a tele-

2. táblázat: A különböző afrikai régiók urbanizációs mértéke 1950-től 2010-ig, a teljes lakosság százalékos arányában

Afrikai régió	1950	1970	1990	2010
Kelet-Afrika	5,3	10,4	17,9	23,7
Közép-Afrika	14	24,9	32,5	42,9
Észak-Afrika	24,8	36,3	44,7	52
Dél-Afrika	37,6	43,7	48,8	58,8
Nyugat-Afrika	9,9	21,4	33,2	44,6

Forrás: ENSZ adatok alapján Toulmin szerkesztése

pülési önkormányzatok nem rendelkeznek kellő információval és forrásokkal, ezáltal képtelenek kezelni a kialakult, katasztrofális időjárási helyzeteket. Egyértelműen felelősségteljesebb megközelítésre van szükség a városi tervezés tekintetében, ahelyett, hogy folyton csak a már megtörtént szerencsétlenségekre való reagálással törődnek. Történetesen olyan beruházásokra kell költeni, melyek a lakosság érdekeit szolgálják, azaz a minden időjárási körülmények között autózható utakra, tiszta ivóvízre, víz- és szennyvízelvezető rendszerek kiépítésére, valamint a biztonságos helyeken épülő olcsó lakásokra, illetve az egészségügy helyzetére és a vészhelyzetekre történő válaszadás szakszerűségére. A globális klímaváltozás számos problémát generál, beleértve a hőhullámokat, az árvizeket, a szennyezést és a tengerszint emelkedését. A hasonló helyzetben lévő helyi önkormányzatok meg tudják osztani tudásukat, tapasztalataikat egymással, mivel mindegyikük saját tervet készít arra, miként alkalmazkodjon a változó környezeti körülményekhez, így kölcsönös kommunikációval sok helyütt a bevált praktikák kerülhetnek bevezetésre. A sikeres, megfelelően szabályo-

zott városok nagymértékben csökkentik az éghajlatváltozással kapcsolatos kockázatokat az alacsony jövedelműek körében, míg a sikertelen, rosszul irányított településeken jelentősen megnő a veszély. Tehát a hatékony reagálásra képes városok kezében a kulcs, hogy biztosítsák a válaszokat a polgáraik többségét érintő klímaváltozás okozta nehézségek kapcsán.

Növekvő afrikai városok

1950-ben csupán két afrikai város rendelkezett egymillió feletti lakossággal, ez a szám 2000-re 37-re emelkedett, és 2010 végére elérte az 52-t, 2030-ra pedig 2000-hez képest megduplázódik a városi lakosság nagysága. Ugyanakkor a fekete kontinensen végbemenő urbanizációs növekedés története nem csak arról szól, hogy a metropoliszok – például a nigériai Lagos – egyre hatalmasabbá válnak.⁸ Léteznek kis- és közepes méretű városkák, melyek egyaránt vonzzák az állandó ottlétre tervező, tehát a véglegesen beköltöző, és az ideiglenes lakosokat, továbbá létfontosságú, katalizátor szerepet játszanak az adott térség vagy kerület gazdasági növekedésének tekintetében. Ezek közül sok település a kolonizáció előtti időszakban is létezett

már és kereskedelmi-kormányzati központként funkcionált, ilyen volt többek között az Észak-Nigériában található Kano, a Ghánában lévő Kumasi vagy a mali Timbuktu. Más városokat, mint Nairobi, Harare és Entebbe a gyarmatosítók alapították az adminisztrációs feladatok ellátása végett. Emellett az 1950-es évektől új területek is a fejlődés útjára léptek és urbanizálódni kezdtek, melynek eredményeként új kikötővárosok (pl. a ghánai Tema), illetve új fővárosok (a tanzániai Dodoma, vagy a nigériai Abuja) alakultak ki. (Toulmin, 2010: 88)

A városokba irányuló migráció és a városokban tapasztalható létszámnövekedés gyakran olyan problémaként merülnek fel, melyek szabályozása szükségszerű lenne. A másik oldalon azonban a városokba áramló fiatalok központi szerepet játszanak a gazdasági fejlődés kialakításában, ugyanis ez utóbbi erősen függ a jól működően, hatékonyan megszervezett munkafolyamatoktól, valamint a szükséges mértékű (és tudású) munkaerőtől. Továbbá függ a városközpontoktól, hiszen a centrum, mint döntéshozó egység meghatározó, elsődleges szerepe, hogy a településeket a regionális, azon keresztül pedig a globális gazdaságba integrálja. Ezt különböző befektetéseken keresztül, illetve megfelelően és szakszerűen végzett gazdasági tevékenység kialakításával érheti el az adott település, így több és jobb lehetőséget teremthet az ott élőknek, valamint munkahelyek létrehozását biztosíthatja. Ennek kimenetele nagyban azon múlik, hogy a folyamat sikerrel jár-e, mivel nagy előnyt és rendkívüli hátrányt egyaránt okozhat.

Jó menedzsmenttel és tervezéssel, valamint a megfelelő finansziális háttérrel meg lehet oldani a teljes lakosság biztonságos hozzáférését a víz- és csatornázási szolgáltatásokhoz, az energiaellátáshoz, az egészségügyhöz, az oktatáshoz és a piachoz. Egyes városok a jól kialakított tervezési rendszerre támaszkodhatnak, például az építési szabályzatok megreformálására, ami által biztosíthatnák, hogy a házak csakis szilárd alapokra épülhessenek, továbbá gátat szabhatnak a nyomornegyedek folyamatos terebélyesedésének. Ennek ellenére számos településen emberek milliói laknak sűrűn és veszélyes módon, gyakran házilag összetákolt kalyibákban, és alig vagy egyáltalán nem jutnak hozzá az olyan alapvető igényekhez, mint a tiszta ivóvíz és a higiénia. Nem szabad szó nélkül hagynunk, de sajnos sok esetben a politikai akarat is hiányzik a kiút megtalálása tekintetében.

„A városokba irányuló migráció és a városokban tapasztalható létszámnövekedés gyakran olyan problémaként merülnek fel, melyek szabályozása szükségszerű lenne.”

A városi népesség fele a szegénységi küszöb alatt él Angolában, Csádban, Madagaszkáron, Malawiban, Mozambikban, Nigerben és Sierra Leonében, de Zambia, Burundi, Gambia, Kenya, illetve Zimbabwe városlakói sincsenek sokkal jobb helyzetben. Pont a vidéki szegénység az, mely arra kényszeríti az embereket, hogy a jobb boldogulás reményében a városi életben keressenek alternatívát. Viszont számos esetben a

Zanzibár a levegőből. Fotó: Kalmár Lajos

migráció mértékét képtelenek követni a hatóságok, ezáltal nem tudják biztosítani az újonnan érkezők számára az alapvető emberi szükségletekhez elegendhetlen infrastruktúrát és lehetőségeket. Ez valójában azt eredményezi, hogy a terjeszkedő városok lakossága javarészt szegény emberekből fog állni, és a jelenleg folyamatosan elszegényedő városi réteg óriási kihívássá válik a jövőben a fejlődés, illetve a fenntarthatóság szempontjából Afrika-szerte. (UNFPA – State of World Population, 2007: 16)

Növekvő nélkülözés és kiszolgáltatottság

A nyomornegyedekben élő városlakók helyzete rendkívül sérülékeny, ugyanis gyakran birtoklási és lakhatási jog nél-

kül, illetve építési engedély híján húzzák fel kunyhóikat, melyeket esetenként a városvezetés a kereskedelmi fejlődés oltárán feláldoz és porig rombol, majd a rombolás helyszínén új infrastruktúrát épít ki. Ezáltal rengeteg földfoglaló kiszolgáltatott helyzetben találja magát, főleg annak tükrében, hogy a lakhelyüket bérbeadók elképesztően magas bérleti díjat szabnak ki számukra. A szlömkerületekben a vezetékes vízellátás biztosítása nem megoldott, ezért az emberek úgy jutnak vízhez, ahogy tudnak. Elhordják, közutakból vételeznek, vagy vásárolnak, ez utóbbi esetén viszont az életet jelentő folyadék literenkénti ára jóval magasabb, mint a gazdagabb szomszédok által fizetett összeg a vezetékes rendszeren keresztül érkező víz után. Rengetegen szeny-

nyezett folyadékot fogyasztanak és használnak fel otthoni célokra, mivel a különböző árusoktól megvásárolt tiszta vizet nem képesek megfizetni. Továbbá nagyon kevés beruházást eszköznek a csatornázást tekintve, ezért e rémületes higiéniai feltételek közvetlenül is veszélyesek az egészségre. Számos városi háztartás így kénytelen megosztani egymással az amúgy is rossz minőségű mellékhelyiségét, mely sok esetben ráadásul pottyantós. Ennek eredményeként jó néhányan műanyag zacskókkal helyettesítik a nyilvános illemhelyet, amit aztán nemes egyszerűséggel elhajítanak, így „keletkeznek” az úgynevezett „repülő vécék”.⁹ Emellett a lejtőkön végzett véletlenszerű építkezések sok esetben megváltoztatják a víz áramlását, ezért a viharok és a heves esőzések következtében számos városi területet eláraszt a víz, növelve ezzel a nedvesség útján terjedő betegségek kockázatát. (Toulmin, 2010: 90)

Természetüknél fogva a városok egyszerre koncentrálnak az emberekre és otthonaikra, az utakra és a gépjárműközlekedésre, ipari tevékenységre, a kereskedelemre és a hulladékokra. Ha mindez jól sikerül, akkor virágzó, dinamikus, mégis fenntartható települések jönnek létre, ahol az emberek szeretnek élni és dolgozni. Ellenben a rosszul megtervezett és irányított városok rendkívül kockázatos helyekké válhatnak, ahol a lakosság kiszolgáltatott a szélsőséges időjárási viszontagságoknak, ezek pedig magukban hordozzák egy lehetséges katasztrófa esélyét. A fejlettség állapotától, az adott város rugalmasságától és alkalmazkodóképességétől függően az éghajlatváltozás eltérő mértékben és

módon veszélyezteti az infrastruktúrát. Míg általában az árvizek és viharok több fizikai kárt okoznak, addig a szárazságnak és hóhullámoknak inkább közvetett hatása van az infrastruktúrára. Kiépített infrastruktúra nélkül azonban még sebezhetőbbek az emberek. Itt gondolhatunk arra, hogy az afrikai városok lakosságának nagy hányada illegális telepeken él, ahol – ugyan már többször említettük, de nem lehet elégszer hangsúlyozni – hiányzik a vízelvezetés, a csatornázás, a higiénia esélye és a vezetékes ivóvíz. Ennek következtében szem előtt kellene tartani, hogy a vízellátási és csatornázási gondok értelemszerűen azokat sújtják leginkább, akiknek nincsen kellő politikai háttérük és befolyásolási képességük, tehát a viskólakókat. (Satterthwaite – McGranahan, 2006: 49) A legtöbb városvezetés komoly hátrányban van, ugyanis még felelősségük súlyával sincsenek tisztában, lehetőségeiket pedig beszűkítik az eleve limitált erőforrások. A klímaváltozással kapcsolatos kockázatok pontos ismerete nélkül a problémák kezeléséhez szükséges információkkal sem rendelkeznek. Továbbá nincsenek térképeik és megbízható adataik az aktuális népességről, illetve az emberek lakáskörülményeiről és munkalehetőségeiről, valamint jövőbeli lehetséges forgatókönyvvvel sem számolnak. Az ilyen típusú tervezetlenség miatt a városi lakosság nagy hányada egyre inkább ki van téve a különféle, az éghajlatváltozással és az urbanizációs folyamatokkal járó veszélyeknek. A legfontosabb az lenne, hogy stratégiákat készítsenek, és megértsék, hogy a városfejlesztés szakszerűségének hiánya súlyosbítja

a kockázatokat, ezért feltétlenül lépéseket kell tenni a rugalmasság, illetve az alkalmazkodás irányába, mely képességeket be kell építeni a városi közösségi tervekbe. (Toulmin, 2010: 93–94) Naprakész adatokra lenne szükség többek között a csatornahálózat megtervezéséhez, megépítéséhez és fenntartásához. Ez különösen igaz a szlömökre, amelyek területét bármiféle adásvételi szerződés vagy engedély nélkül foglalják el, így az információhiány csak fokozza az ellentmondásos tulajdonjogokból fakadó nehézségeket. Ghánában például – több más afrikai államhoz hasonlóan – a birtokviszonyok heterogén rendszere részben a prekolonizációs családi öröklésekre épül, részben pedig a gyarmatosítás rendszeréből átörökített. Ennek következtében a bíróságok sok esetben képtelenek rendezni és csak hátráltatják a növekvő városi népesség igényeinek megfelelő lakások és közszolgáltatások kiépítését. (Lee, 2006: 31)

A városokban egyszerű piaci feltételek miatt sokkal drágábbak a földterületek, telkek, mint vidéken. Ennek eredményeképpen az alacsony jövedelmű csoportok az építési hatóságok látóköréből kibújva, az ellenőrzés határain kívül kénytelenek lakhatási alternatívákat keresni. Ez azt is jelenti, hogy a hatóságok nem tudják megvédeni a bérlők jogait, mivel azok nincsenek szabályzatban rögzítve, így olyan helyzet is kialakulhat, amelyben a föld- és lakástulajdonosok visszaélhetnek és sajnos vissza is élnek hatalmukkal. A pozitív példák és eredmények mellett nem mehetünk el szó nélkül, ezért meg kell említenünk, hogy az elmúlt években számos új kezdeményezést hoztak létre külön-

böző szervezetek annak érdekében, hogy támogatást nyújtsanak városi nincstelekeknek. Sok afrikai országban alakultak olyan szövetségek, melyeket városi szegények vagy hajléktalanok alkotnak, együttműködésben a helyi civil szervezetekkel és a helyi önkormányzatokkal azt a közös célt megfogalmazva, hogy együtt fejlesszék a helyi infrastruktúrát. Többek között ilyen rendszer működik Dél-Afrikában, Namíbiában, Malawi-ban, Zimbabweben, Tanzániába és Ghánában. Mindemellett a földhasználati jog kérdésének rendezése is elengedhetetlenül fontos, egyrészt az általános biztonság szempontjából, másrészt a sikeres közösség kialakítása érdekében.

Lagos és Nairobi példája

A következőkben két sokmillió nagyváros problematikus helyzetéről teszünk említést. Az egyik Lagos, a szubszaharai Afrika legnagyobb és legnépesebb¹⁰, emellett a Föld hetedik leggyorsabban fejlődő városa¹¹, melyben katasztrofálisak az infrastrukturális állapotok, s ez rányomja bélyegét a metropolisz mindennapjaira. A másik pedig Kenya fővárosa, Nairobi, pontosabban a település egyik szegények lakta külvárosa, Kibera, ahol mérhetetlen nyomor és nélkülözés uralkodik, egyben stagnál.

A nyugat-afrikai térség elsőszámú kikötővárosa és kereskedelmi-ipari központja az 1970-es évek második felének olajkonjunktúrája idején indult óriási fejlődésnek, melyhez jelentős kormányzati támogatást is kapott. Ezzel párhuzamosan megindult a város rohamos ütemű expanziója, méretét és népességszámát tekintve egyaránt. Az emberek ezrével özönlöttek vidékről Lagosba,

Kibera nyomornegyed egy részlete. Forrás: wikipedia.org

mely súlyos terheket rótt a város közlekedési hálózatára, a lakáshelyzetére, a víz- és elektromos ellátására, továbbá egyre nagyobb és nagyobb problémát kezdett okozni a hulladék elszállítása. A városban folyamatosan bővült a szakadék a gazdagok és szegények között. A helyzeten a város vezetői igyekeztek javítani, de az erőfeszítések – a kezdeti sikerek után – sorra kudarcot vallottak, a válság végérvényesen elmélyült. Ebben óriási szerepet játszottak a katonai szövetségi kormányok, ugyanis többek között a hivatali korrupciónak köszönhetően ellehetetlenítették az infrastruktúrális fejlesztéseket, erre reagálva, illetve felismerve a helyzetet a Világbank is megszüntette a támogatások további folyósítását. Valamint, és nem utolsósorban Abuja 1991-es fővárossá történt „kinevezése” is jelentősen befolyásolta a lagosi eseményeket. Bár a '90-es évek második felétől az állapotok némileg javultak, összességében azon-

ban aggasztó képet mutat az áram-, és vízellátás, illetve az úthálózat. (Gandy, 2006: 372)

A vízkérdés tekintetében megdöbbentő pazarlással találkozunk: például szivárgó csövekkel, engedély nélküli rákötésekkel, a karbantartás teljes hiányával. Ezek következtében az igencsak korlátozott készletekhez nehézkes a hozzáférés. Az állami szolgáltatás e téren (is) mutatkozó hiányosságait magánkereskedők pótolják. A gazdagabb rétegekhez tartályokban viszik a vizet, a kis jövedelműeknek pedig több literes edényekben árulják azt. A tehetősek számos esetben saját kutakat fúratnak, melyek vize igencsak szennyezett a város alacsony fekvése és a talajvízkészletek rossz minősége miatt. Sok helyütt az utcákon nejlonzacskókban kapható a tiszta víz¹², viszont a folyadék elfogyasztása után az emberek többsége a környezet épségének megőrzésével mit sem törődve (kukák és a szemétyűjtési kultúra hiányában)

elszórja a zacskókat, növelve ezzel az amúgy is halmokban álló szeméthegegyeket.¹³ Az ország föderális államszerkezeti voltát tekintve a kormányzati szintek több esetben összeütközésbe kerültek a lagosi helyzet megoldásával kapcsolatban, képtelenek voltak egyezsége jutni. Ugyan a 2000-es évek közepétől a Lagos Régió Fejlesztési Hatóságának és a szövetségi Munkaügyi Minisztériumnak köszönhetően történtek előrelépések, ennek ellenére a kikötőváros nem fogja tudni kezelni, illetve hosszútávon leküzdeni a tömegközlekedésben, hulladékkezelésben és egyéb infrastrukturális hiányosságokban tapasztalható gondjait. Reformok nélkül pedig semmi sem fog történni, minden marad a régiiben, kivéve, hogy tovább növekszik majd a nélkülözők és a környezetszennyezés aránya, tehát a neves író, Erich Maria Remarque szavaival élve „*Nyugaton a helyzet változatlan*”.

„A legoptimistább becslések szerint legalább 1200 személy él egy hektáron, a vészjóslóbb nézetek akár a 2000-et meghaladó és túl is lépő számadatokat emlegetnek a közel 250 hektáros területen.”

Másik példánk a Kenya fővárosához tartozó Kibera nevű városrész, mely egész Afrika legnagyobb szlömkerülete.¹⁴ A több mint 3 millió lakost számláló Nairobiban több illegális nyomornegyed is található, de ezek közül Kibera a legnépesebb. Bár a 2009-es népszámlálási adatok szerint alig több mint 170 ezer ember él a tér-

ségben, ennek ellenére évek óta különféle becslések láttak napvilágot. Az elismert városi szlömkutató, Mike Davis például korábban 800 ezerre becsülte az itt lakók számát, mely valóban túlzónak tűnhet a 3 milliót meghaladó lakossághoz képest, de Davis számításait erősítette többek között az ENSZ-HABITAT jelentése, mely szerint legalább 350 ezer, sőt akár egymillió fő is élhet a környéken. (UN-HABITAT – Anna Kajumulo Tibaijuka: *Africa On The Move*, 2007; Davis, 2006: 94)¹⁵

A „házacsák” mindegyike hullámlemez és palatető, ajtó nemigen található egyiken sem. A hajlékokat a legjobb esetben sem nevezhetnénk háznak, európai szemmel inkább viskónak lehetne titulálni őket, melyek bádorból, helyenként fából, valamint sárral összetapasztott vesszőfonatból épültek. A kunyhók között szűk utcáresek található közlekedésre, és szinte mindenhol keveredik az emberi ürülék büze a különféle sülték illatával. A korábban már említett „repülő vécék” Kiberára a legjellemzőbbek, az emberek a sikátorokba, az utcafrontra vagy éppenséggel a szomszéd kuckójának tetejére hajítják kis csomagjukat.

A legoptimistább becslések szerint legalább 1200 személy él egy hektáron, a vészjóslóbb nézetek akár a 2000-et meghaladó és túl is lépő számadatokat emlegetnek a közel 250 hektáros területen.¹⁶ Mondani sem kell, hogy az áramszolgáltatás és a vízellátás szinte teljes mértékben hiányzik. Emellett az embereknek se magánszférája, se élettere, ugyanis a szlöm��lakók 80%-a öt emberrel osztozik egy alig 10 négyzetméteres kis lyukon, fürdőszoba pedig a lakosság felé-

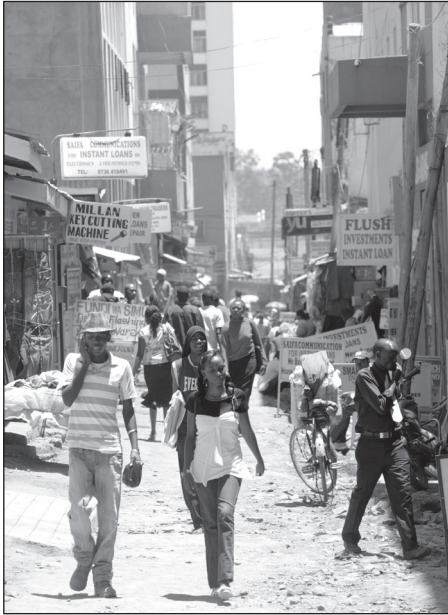
nek áll csak rendelkezésére, illetve egy illemhelyiségen több mint 75-en osztoznak. A legtöbben még ezen kis viskókat is csak bérlik, ráadásul illegálisan, de a más kerületekben található „komfortosabb” egyszobás lakások bérleti díját egyszerűen képtelenek megfizetni a Kiberában élők, így sajnálatos módon csak ez marad nekik.¹⁷ A szlömökben egyre gyakoribbak a közös vécével és mosóhelyiséggel ellátott emeletes bérlakások, természetesen a legtöbb ilyen típusú épület nem felel meg az aktuális építési szabályzatoknak.

A kormányzat erőfeszítéseket tesz, hogy a bolygónk egyik legnagyobb nyomortelepének kérdésében némi javulást érjen el, legalább az olyan alapvető szolgáltatások terén, mint az egészségügy, az általános iskolai oktatás és a megfelelő vízellátás. A probléma kezelésére a kenyai kormány és az ENSZ-HABITAT létrehozta a Szlömfejlesztő Programot, de a kezdeményezés csak félig-meddig működik, ugyanis nincsen egyetértés a felek között. A Nairobi nyomornegyedek, köztük a Kibera gondjainak orvoslásához erőteljesebb és jóval nagyobb összefogást generáló beavatkozásra lenne szükség. A kormánynak többek között szabályoznia kellene a lakásbérleti piacot és a tulajdonjogot, valamint 2009 szeptemberéhez hasonlóan – amikor a 300 újonnan épült bérlakásba beköltözhetett az első 1500 szlöm lakó – még több megfizethető bérleti díjú emeletes házat kellene építenie. Egyébként a jelenlegi tervek szerint 2-5 év alatt biztosítanának jobb életfeltételeket a nélkülözőknek és tisztítanak meg teljesen Kiberát.¹⁸ Emellett sok politikus úgy gondolja, hogy a falvak népszerűsítése

következtében a városba áramlás folyamata jelentősen visszaszorulna, azonban nagy valószínűséggel tévednek, ugyanis az urbanizáció megállíthatatlan. Az újonnan érkezettek szerint Kibera és a hozzá hasonló szlömök általában a kezdő lépések egy új városlakónál, legalábbis ők így gondolják, de a legtöbbszörnek sajnos idővel rá kell döbbennie, hogy ezek csak szép remények, és végleg a viskókban rekednek. Csupán a kormányzati politika változásában és a nemzetközi szervezetek mentőakcióiban bízhatnak.

Záró gondolatok

Bár erről sok döntéshozó elfeledkezik, de a települések problémáinak megoldása szintén beletartozik a fenntartható fejlődés témakörébe, mely azt az elvet mutatja, hogy miként elégítsük ki a ma élők igényeit anélkül, hogy a jövő generációk számára tönkretennénk bolygónkat, amihez feltétlenül szükségesnek tartjuk a városokban uralkodó környezeti igazságtalanságok felszámolása is. Tehát a fenntartható jövő nem csupán az olyan gondok felismerésétől és kezelésétől függ, mint a klímaváltozás vagy a biodiverzitás összeomlása, hanem egy olyan társadalom létrehozásától is, ahol nincsenek kirekesztett rétegek. Ez konkrétan azt jelenti, hogy nem létezik globális fenntarthatóság városi környezeti fenntarthatóság nélkül, azaz csökkenteni kell a városi nyomornegyedek számát, megoldást kell találni a szegényrétegek felszámolására, biztosítani kell a csatornázást és az ivóvízellátást, gondoskodni kell a hulladék elszállításáról, ehhez azonban a néhány pozitív példán keresztül a politika szintjére

Eldoret, Kenya. Fotó: Kalmár Lajos

kell emelni a problémákat és ösztönzőleg kell hatni a döntéshozókra. Egyszóval *tervezett tudatformálásra* van szükség. Így talán megvalósulhat a társadalmi igazságosság, a politikai részvétel, az élénk gazdasági élet és az ökológiai előrelátás. Mindezek nélkül viszont a 21. századi, fenntartható afrikai város képe csak örök álom marad.

Pontosabban ez is relatív. Amennyiben a társadalmi változások és a nélkülözők helyzetét emberi jogi, erkölcsi vagy morális oldalról vizsgáljuk, akkor természetesen, kérdés nélkül vágjuk rá a választ, hogy fenntarthatatlan az afrikai városok és metropoliszok jelenlegi állapota. Ezzel szemben bolygónk nyersanyagforrásainak – beleértve a vizet is –, energiataralékainak és ökológiai rendszerének aspektusából szemlélve a problémákat más következtetéseket is levonhatunk. Szomorú kimondani, de

globális tekintetben nézve még mindig az afrikai városok és ezzel együtt a fekete kontinens a legfenntarthatóbb. Hiszen – nagymértékben sarkítva a kérdéskört (!) – a földrész állampolgárainak jelentős hányada nem használ vezetékes vizet, nem jut elektromos áramhoz és távfűtéshez, nincsen saját autója, nincsenek drága, sok energiát fogyasztó műszaki cikkei, „csupán” hulladékot termel és fákat vág ki (de csakis saját megélhetéséhez szükséges mértékben). Ezáltal a kontinens biológiai kapacitását nézve az egyedüli a földrészek – az Antarktisz nem ide számolva – közül, amelyik nem használja ki a rendelkezésére álló potenciált, azaz a „lányomot”.

Jegyzetek

- 1 Egyes térségek városi növekedése továbbra is jelentős marad, hiszen például Afrika és Ázsia esetében a városi lakosság aránya 2007-ben csak 40% körüli volt.
- 2 <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2010-aprilis/189-a-vilag-teljes-elvarosiasodasa>, letöltve: 2010. 10. 18.
- 3 <http://esa.un.org/unpd/wup/index.htm>, letöltve: 2010. 10. 23.
- 4 A több mint tízmilliós városi agglomerációk száma.
- 5 Agglomerációval együtt nézve a 468-at.
- 6 <http://esa.un.org/unpd/wup/index.htm>, letöltve: 2010. 10. 23.
- 7 <http://www.unep.org/dewa/Africa/publications/aeo-1/204.htm>, letöltve: 2010. 10. 27.
- 8 http://www.cfr.org/publication/14327/urbanization_in_subsaharan_africa.html, letöltve: 2010. 11. 02.
- 9 Ezt a megoldást Nairobi legnagyobb szlömös kerületében, Kiberában is előszeretettel alkalmazzák.
- 10 A kontinensen jelenleg csak Kairó előzi meg az agglomerációt is beleszámolva, azonban az előrejelzések szerint néhány éven belül Lagos lesz a legnépesebb afrikai település (és belátható időn belül az is marad).

- 11 http://www.citymayors.com/statistics/urban_growth1.html, letöltve: 2010. 11. 04.
- 12 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4233606.stm>, letöltve: 2010. 11. 04.
- 13 E jelenség a teljes szubszaharai térségben tetten érhető, mindenhol súlyos terhet róva a környezetre. Szerencsére – bár maga a folyamat nagyon lassan hozhat eredményeket – egyre több oktatási program fókuszál a hulladékgyűjtési kultúra meghonosítására.
- 14 Megjegyzendő, hogy a többi nagykiterjedésű afrikai nyomornegyed közül az egyik legnagyobb szintén Kenyában, Eldoret városában, a Langas negyedben található.
- 15 Csak érdekességképpen: Nairobi lakossága 1963-ban 350 ezer fő körül mozgott.
- 16 <http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=62409>, letöltve: 2010. 11. 06.
- 17 <http://www.kibera.org.uk/Facts.html>, letöltve: 2010. 11. 06.
- 18 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8258417.stm>, letöltve: 2010. 11. 06.

Felhasznált irodalom

- Davis, Mike (2006): *Planet of Slums*. New York, Verso-New Left Books
- Gandy, Matthew (2006): Planning, Anti-planning and the Infrastructure Crisis Facing Metropolitan Lagos. *Urban Studies*. Vol. 43., No. 2. February, pp. 371–396.
- Halle, Mark (2007): A kereskedelem irányításának új szempontjai. In: *A világ helyzete 2008 – Fenntartható gazdaság*. Budapest, Föld Napja Alapítvány, pp. 261–278.
- László Ervin (2009): *Új világgép – A tudatos változás kézikönyve*. Budapest, Nyitott Könyvműhely
- Lee, Kai N. (2006): Urbanizálódó világ. In: *A világ helyzete 2007 – Városaink jövője*. Budapest, Föld Napja Alapítvány, pp. 21–44.
- Perlman, Janice E. – Sheehan, Molly O’Meara (2006): Küzdelem a városi szegénység és a környezeti igazságtalanság ellen. In: *A világ helyzete 2007 – Városaink jövője*. Budapest, Föld Napja Alapítvány, pp. 227–250.
- Rakonczai János (2008): *Globális környezeti kihívásaink*. Szeged, Universitas Szeged Kiadó

- Renner, Michael (2010): A biztonság fogalmának kiterjesztése. In: *A világ helyzete 2010 – A kultúra átalakítása – Fogysztástól a fenntarthatóságig*. Budapest, Föld Napja Alapítvány, pp. 169–176.
- Satterthwaite, David – McGranahan, Gordon (2006): Ivóvízellátás és csatornázás. In: *A világ helyzete 2007 – Városaink jövője*. Budapest, Föld Napja Alapítvány, pp. 49–73.
- Toulmin, Camilla (2010): *Climate Change in Africa*. London-New York, Zed Books
- UNDP (2006): *Human Development Report. Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis*. New York, Palgrave Macmillan
- UNDP (2009): *Human Development Report. Overcoming barriers: Human mobility and development*. New York, Palgrave Macmillan
- UNFPA (2007): *Report – State of World Population. Unleashing the Potential of Urban Growth*, online: www.unfpa.org/swp/2007/english/introduction.html
- UNFPA (2009): *Report – State of World Population. Facing a Changing World: women, population and climate*
- UN-HABITAT (2007): Twentyfirst Session of the Governing Council, 16 - 20 April 2007, Nairobi, Kenya, Africa on the move an urban crisis in the making
- UN-HABITAT (2010): *Report – Urban World*, Vol. 2., Issue 3., June 2010

Internetes források

- http://www.cfr.org/publication/14327/urbanization_in_subsaaran_africa.html
- http://www.citymayors.com/statistics/urban_growth1.html
- <http://csafrica.ning.com/>
- <http://esa.un.org/unpd/wup/index.htm>
- <http://www.kibera.org.uk/Facts.html>
- <http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=62409>
- <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2010-aprilis/189-a-vilag-teljes-elvarosiasodasa>
- <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4233606.stm>
- <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8258417.stm>
- <http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=254>

